

“KOLEKTİF KİMLİK KURMA” ÇABASI OLARAK MEHMET ÂKİF’İN “BENLİK” ÖZELLİKLERİ*

*Canan OLPAK KOÇ***

Öz: Bu makalenin amacı Mehmet Âkif Ersoy’un benlik özelliklerini yaşamı ve şiirlerinden yola çıkarak tespit edip Milli Mücadele öncesi ve sonrasında oluşması istenen kolektif kimliğe yönelik şairin önerilerini belirlemektir. Kimlik, kişinin ait olma hissiyle beraber gelişen bir kavramken benlik, içerisine kimliği de alarak dış dünyayla bağlantı kurmada kişinin sınırlarını tayin etmesine kadar gidebilir. Kolektif kimlikse, toplumu yalnız bağımsızlığa kavuşturan itici güç değil aynı zamanda toplumun sürekliliğini sağlayan unsurdur. O nedenle sağlam temeller ve karakterler üzerine kurulması gerekir. Edebiyat, ortak kimliğin en samimi görünür yüzü olduğundan, Türk edebiyatında şair/yazarların benlik tanımları, kimlik seçimleri zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Mehmet Âkif, bunların başında gelir. Benlik gelişimi ve kimlik seçiminde çok erken yaşlarda tercihlerini kesin olarak yapmış bir şairdir. Bu tercihler yalnız kendisiyle ilgili olmayıp yaşadığı dönemde toplumuna önerdiği nitelikler olduğundan ulusal kimliğin inşasında da çok etkili olmuştur. Çünkü kendisinin olduğu kadar toplumunun dinamiklerini, gücünü bilir; onu ortaya çıkaracak bilgiyi arar. Kalemle ortak bir dil kurup toplum bilincine gider. Onu rehber yapan benlik özelliklerini yaşayışında/eserlerinde görmek mümkündür. Bu nedenlerden ötürü öncelikle şairin benlik özellikleriyle beraber kimlik tanımlaması yapılacak, ardından milletin var olma mücadelesi verdiği zamanlarda önerdiği kolektif kimlik çabası da belirtilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Benlik, kimlik, kolektif kimlik, Mehmet Âkif’in benlik özellikleri, kolektif kimlik önerileri.

As an Effort to “Build a Collective Identity” Mehmet Âkif’s “Self” Features

Abstract: The aim of this article is to determine **the self-characteristics of** Mehmet Âkif Ersoy based on his life and poems and to determine the poet’s suggestions for the collective identity that is desired to be formed before and after the National Struggle. While identity is a concept that develops with a person’s sense of belonging, **the sense of self** can go as far as determining one’s limits in connecting with the outside world, including identity. Collective identity, is not only the driving force that makes the society independent, but also the **factor** that ensures the continuity of the society. Therefore, it must be built on solid foundations and characters. Since literature is the most real expression of the common identity, poets and authors’ the self-definitions and the identity choices in literary outputs have been discussed from time to time. Mehmet Âkif is one of

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 05.11.2021 - 15.12.2021

** Doç.Dr., Burdur Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Burdur, Türkiye. colpak@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2319-0815.

the most prominent of these poets. He is a poet who has made his choices about self-development and identity selection precisely at a very early age. These were not only personal preferences, but also had a great impact on the construction of national identity, as the characteristics he presented as an offer to the society in his life. Because he recognises the social dynamics and power of his society as much as he knows himself and seeks knowledge and way how to reveal those. He establishes a common language with his pen and uses it as a bridge to enter the public consciousness. It is possible to see the self-characteristics that as a guide in his life and works. For these reasons, first of all, the identity of the poet will be defined together with his personality traits, and then the collective identity which he tried to propose during the Nation Struggle will be stated.

Keywords: Self, identity, collective identity, Mehmet Âkif's self characteristics, collective identity suggestions.

Giriş

Kolektif kimlik; aynı tarihî ve kültürel arka plana ait toplumların siyasî, sosyal, kültürel birtakım gerekliliklerle biçimlendirilmesi sonucu oluşur. Biçimlendirme zorunlu tarihî dönüm noktalarının bir sonucu olabileceği gibi geniş bir zamana yayılan doğal biçimlendirmeler de olabilir. Her iki durumda da ortak kimliğin doğmasına ve gelişmesine en büyük etkiyi yapan unsurları edebi eserlerde görmek mümkündür. Çünkü edebiyat, toplumu kolektif kimlik etrafında toplarken, onu kuran ortak belleği ortaya çıkarmaya çalışır. Bu işlem bizzat şair ve yazarlar tarafından yapılır. Zaten doğası gereği edebiyat, yeryüzüne var oluş sebebini aramaya gelen insanın sesidir. Olgulara bakış tarzı ve insanla eşya arasındaki bağlantıyı yorumlaması, bunları yaparken kullandığı duygusal bilincin aktarımı kişinin kendi kimliğinin oluşumunda oldukça işlevseldir. Dolayısıyla insanları kolaylıkla etkilemenin yolu olan edebi eserler, her zaman olduğu gibi kuruluş aşamasında da devletlerin kolektif kimliği kurma ve güçlendirmede dayandığı başlıca alan olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun çökmeye başladığı, Dünya Savaşı'yla derin yaralar aldığı dönemde toplumun Kurtuluş Mücadelesi ile ayağa kalkıp yeni bir devlet olmaya çalışması; aynı zamanda bir kolektif kimlik kurgusunu da ortaya çıkarır. Bu noktada şair ve yazarlar gönüllü ya da bilmeyerek de olsa önemli rol oynar. Zaten şair ve yazarların hemen hemen hepsi açık veya örtülü bulduğu, içselleştirdiği sebepleri kendi benliğini kurma uğruna değerlendirir; kendini gerçekleştirmenin bir yolu olarak benliklerini zenginleştirir. Bazılarıysa yalnız kendi benlik algısının derdinde değildir. İnsanoğlunun gidişatına kafa yoranlar olduğu gibi ait olduğu milletin dertleriyle dertlenen, onların var oluşlarını anlamlandırmaları için çabalayanlar da vardır. Ancak kişinin kendi benliğini kurgulayıp kolektif kimlik için yolculuğa çıkması zordur. Yol boyu çatışmalar, çelişkiler engel olarak çıkar. Çünkü kolektif kimlik kurmaya çalışmak aynı zamanda durmaksızın bir değişim döngüsüne giren dünyanın hızına da yetişmeyi gerektirir. Diğer taraftan, mevcut zamanın ihtiyaçlarıyla beraber yakın geleceğin idealleri arasında da toplumu

yönlendirmek gereklilikler arasındadır. İşte edebi eserlerin gücü bu noktada devreye girer. Özellikle şiir, kurduğu estetik dünyanın içinde sembolleştirdiği birtakım ifade kalıplarıyla kolektif kimlik yapılandırılmasında şairine oldukça yardımcı olur. Çünkü ister nesir ister şiirde; anlatılan şey, var oluş yolculuğunun bir tezahürüdür. Bu çalışmanın amacı benlik, kimlik ve kolektif kimlik kavramlarının tanımlarından yola çıkarak, bağımsızlığa giden yolda Türk milletinin gücünü ortaya koyan nitelikleri Mehmet Akif Ersoy’un yaşamı ve şiirlerinde tespit etmektir.

1. Benlik, Kimlik ve Kolektif Kimlik Kurulumu

Kimlik, kişinin ait olma hissiyle beraber gelişen bir kavramken benlik; içerisine kimliği de alarak dış dünyayla bağlantı kurmada kişinin sınırlarını tayin etmesine kadar gidebilir. Benlik, “akıl sahibi öznenin, bilinçli kişinin, kendisini başkalarından ayırmasına ve kendisini öne sürmesine yarayan güç” (Cevizci, 2005, s. 225) olarak da tanımlanır. Aslında benlik kavramı, kişinin psikolojik özelliklerini tasvir etmek için kullanılır. “Deneyim, algı, düşünce, inanç, niyet, duygu benzeri zihinsel edim ya da yüklemelerin taşıyıcısı veya konusu olan ve diğer bütün varlıklardan kendi kendisinin bilincinde olabilmeye imkânına sahip olmak bakımından farklılık gösteren varlık. Benlik aynı zamanda eylemlerinin üzerinde enine boyuna düşünerek başlatabilen, bu eylemlerin sorumluluğunu üstlenebilen ahlakî fail ya da özneyi tanımlar” (Cevizci, 2015, s. 66). Kişi için önemli bir yapısal bütünlük ve sağlamlığın işareti olan benlik, ancak sosyal alanda kimlikle görünür olur. Dolayısıyla birinin gelişimi diğerini etkiler. “Fizikî çevre, sağlık şartları, biyolojik miras gibi diğer faktörlerin yanı sıra, tüm sosyal faktörler, benliğin oluşumuna katılırlar. Bunların yanı sıra grup tecrübesi ve ferdi kendine has olan tecrübesi de kişiliğin gelişmesini devam ettirir” (Bilgiseven, 1982, s. 151)¹. Doğumdan ölüme benliğin gelişimi sürer. Fakat

¹ Bilincinde olmak ayırıştırıcı/tanımlayıcı/yorumlayıcı bir ilişkidir. Bu ilişki şey’in bilincinde olan (özne) ile bilincinde olunan şey (nesne) arasındadır. Bilincin taşıyıcısı olarak nitelendirdiğimiz ‘benlik’, özne’nin –işlevsel açıdan- merkezi ruhsal durumudur. Benliğin tanımlanması da en az bilincin tanımlanması kadar çetrefildir. Basit bir ben(lik) ‘benim’ ifadesinden öte kavramlaştırır... Benlik ya da ben bir örgütlenmedir. Kendi başına bir anlamlılığı yoktur; boştur, doldurulması gerekir. Benliği dolduran, nesne ilişkileri içindeki kendiliğe ait imgelerdir. Bu saptama, benlik bilinçliliğinin, -o an için benliği dolduran/anlamlandıran- iç ve dış kendilik-nesne ilişkilerinin farkındalığından başka bir şey olmadığı savına götürür. Psikososyal açıdan, sağlıklı/‘normal nevroitik’ olarak nitelendireceğimiz insanın benliğini taşıyan/dolduran/anlamlandıran imgelerin görece uyumlu/tamamlayıcı nitelikleri, ilişkilerindeki nedensel devamlılık ve anlamlı bağlantılılık, benliğin bütün ve sürekli kendilik karmaşası yaşantısını mümkün kılar. Kendiliğe ait işlevler bir bütün halinde benliğe özgünlüğünü ve biricikliğini verir. Bütünlüğün tutkalı, benliğin bağdaştırıcı/bağlantılayıcı işlevselliğidir. Bk. Saydam, M. B. (Saydam, 2013, ss. 45-46).

ötekiyle kurulan irtibatla kişi kendisini daha iyi algılar. Ötekinden gelen tepkinin kişi üzerindeki etkisi onun benliğini şekillendirmesinde rol oynar ve kimliği “kişinin bir sosyal durumda veya sosyal rolde obje olarak benliğe yüklediği [şuurlu] anlamlar olarak görülmesi” (Burke ve Tully, 1977, s. 883) olarak açıklar. Fakat ne benlik ne de onun sosyal hali kabul edilen kimliğin yalnızca dış dünyadakilerin istediği gibi şekillendiğini, kişinin bu noktada bütünüyle iradesini teslim ettiğini söylemek doğru olmaz. Bu kabul edilebilir bir şey olsaydı birbirine neredeyse tıpatıp benzeyen kişilerin olması kaçınılmazdı. Oysa en baskın sosyal ortamlarda dahi kişiler farklı benlik ve kimlikle ortadadır. Ancak sosyal ortam zaman zaman farklı kimlik özelliklerinin oluşmasına da neden olur. Yani kişiler hem kendi iç benleriyle baş başayken hem de başkalarının yanındayken zorlu bir sınavdadır. Değişme isteği olmasa da değişmek zorunda kalma durumu bir tehdit olarak benliği zorlar. Buna direnmek güçlü bir iradeyle mümkün görünür. Kişi ancak kendi bilincindeyse kimliğini korur. Bireysel alandan toplumsal alana aktarılan kimlik özellikleri de korunması gereken bir yapıdır. Aynı zamanda “biz” olmanın bir tanımı olan kolektif kimlik böylece daha değerli olur. Dolayısıyla kolektif kimlik; ortak unsurlar olan dil, din, tarih, coğrafya ile kurulabileceği gibi bazı özel karakterlerin kendi benliklerinde yansıttıkları özel değerlerle de kurulabilir.

2. Mehmet Âkif Ersoy’da Benlik Kurulumu ve Kolektif Kimlik Önerisi

Benlik, bir kimseye özgü belirgin özellikler bütünüdür. İnsan kişiliği, son yüzyılın psikoloji çalışmalarının sonuçlarından anlaşıldığına göre, bebeklikten yetişkinliğe her döneminde gelişime açıktır. İnsan, doğuştan getirdiği kalıtsal özellikleri olabileceği gibi biyolojik yapısından kaynaklanan birtakım özelliklere de sahip olarak doğar. Ancak asıl şekillenmesi, çevreyle kurduğu irtibatla olur. Dolayısıyla kişilik, insanın tanımlanmasında kalıtsal, biyolojik ve öğrenilmiş davranışlarla harmanlanır ve kendine özgü bir yapı oluşturur. Onu, bir başkasından ayıransa tutum ve davranışlarıdır. Ailede görülen terbiye, alınan eğitim-öğretimle ve çevreyle benlik son halini alır.

Şair ve yazarların benliklerini oluşturan kaynakları temel dinamikler açısından değerlendirmek önemlidir. Hele bu kişiler bir milletin önde gelenlerinden, o milletin kimliğinin pekişmesinde katkı sunarlarsa bu zorunlu bir iş haline gelir. Türk edebiyatında şair ve yazarların kimlik seçimleri ve buna bağlı olarak benlik tanımları zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Mehmet Âkif böylesi bir şairdir. Kavşak noktası denilebilecek zamanlarda yaşaması, tanıklığını yaptığı kaosa dair çözüm önerileri getirmesi, tanıklığının bedelini kimi zaman bireysel kimi zaman toplumsal yalnızlıkla ödemesi onu çağdaşlarından oldukça ayrıcalıklı bir noktaya taşır. Salt kendi zihinsel çıkarımlarıyla kaosu göğüslemeye çalışan biridir. Müslüman dünyanın bireylerinin edilgen bir pozisyonda yüzyıllardır sorgulamadan kabullendikleri kavramları, öğretileri hatta uygulamaları sorunsallaştırmaktan çekinmez. Mehmet Âkif’in düşünsel çabasının sonuçları

kadar bu çabayı aktive eden benlik yapısı dikkate değerdir ve ilk kalem oynatmalarından ölümüne dek dikkat çekici bir isim olarak da kalmıştır.

Mehmet Âkif, kimlik seçimi ve benlik gelişiminde çok erken yaşlarda tercihlerini kesin olarak yapmış bir şairdir. Kendisinin olduğu kadar toplumunun dinamiklerini, gücünü bilir; onu ortaya çıkaracak bilgiyi arar. Kalemiyle ortak bir dil kurar. Bu nedenle toplumun kimlik gelişiminde rehber kabul ettiği özelliklerini gerek yaşayışında gerekse eserlerinde görmek mümkündür. Şairi Türk edebiyatı tarihinde özel yapan bir başka etken de budur. Coğrafyasının diline, inancına olan hâkimiyeti kadar insanına olan güveni de önemlidir. Ülkesinin milli marşını ona yazdırtan etkenlerin başında bu ön bilgileri ve inanışları gelir.

Mehmet Âkif’in şiirleri romantik bir duyarlılıktan ziyade; geçmişe sığınmadan, gücünü bugünden alıp yola çıkararak geleceği kurgulayan bir şiiirdir. Âkif, tarihselliğini şiirlerinde oluşturduğu kimlik kurgusu ve hitap ettiği kişilerle kurduğu kolektif benlik algısına dönüştürür. İnsanlardaki kolektif belleği ortaya çıkararak ortak bir kimlik tanımına ulaşır. Böylelikle kolektif kimlik, insanları birtakım değerler düzleminde bir araya getirir. Bütün bu nedenlerle onun şiir dilinin temel hedeflerinden biri kolektif kimliği güçlendirmektir. Ona göre, birey ve toplumun savaş alanında olduğu kadar kendine ait olanı korumada da kurtuluşu bu niteliklerin sürekliliğini sağlamakla mümkündür.

Mehmet Âkif, hayatı boyunca eylemleriyle olduğu kadar yazdıklarıyla da güçleri temel alan bir yaklaşımla hareket etmiştir. Toplumuna yönelik güçlendirme gayretleri kolektif kimlik kurma heyecanıyla birleşir. Şiirlerinde değerleri, inanışı idealize etmeye çalışır. Bu nedenle sosyal adalet, dürüstlük, zinde bünyeler, merhamet, iyi ahlak onun başlıca konuları olur. Âkif’i bireysellikten çok sosyal düzene odaklayan da bunlardır. O, neyin yanlış gittiğini tespit etmeye ve bulduğu kanayan yarayı iyileştirmeye çalışır. Görünenin altında yatan asıl sebepleri bulmak, cehaletle mücadelenin en önemli adım olduğunu ileri sürmek onun işidir. Bunu yaparken kendilik bilincini yükseltmeye çalışır; umut ve yılmazlık (dayanıklılık) taşır; bireylerin ilgi, inanç ve yeteneklerini belirler.

Mehmet Âkif gerek kalıtsal özellikleri gerek biyolojik yatkınlığı ve elbette ailesinde başlayan terbiyeyle aldığı eğitimlerin hakkını verir. Hayatına ve eserlerine bakıldığında şairin şahsiyetini olgunluk denilecek şekilde tamamlamış olduğu görülür. Çocukluğuna, bulunduğu mekânlara, eğitiminden geçtiği kişilere, okuduğu okullara, dost çevresine, yaptığı işlere ve tabii ki şiirlerine derinlikli bakıldığında, bir şahsiyetin nasıl en üst noktaya çıkacağı görülebilir. Âkif gibi bir şairin benlik özelliklerini birkaç başlıkla sınırlandırarak anlatmak kolay değildir. Fakat bütün özelliklerinin birer üst başlığı olarak belirlenen ayırıcı niteliklerini; doğumuyla başlayan ve muhitiyle atılan ilk sağlam benlik tohumlarını zihin ve beden gelişimi ekseninde; benliğinin aslı unsurlarını ise

çalışkanlığı, akılcı ve eleştirel zihni, cehalete düşman olması, adalet taraftarlığı, zulme karşı çıkması, cömertliği, yenilikçi tarafı ve elbette milliyetçiliği olarak toparlamakta fayda vardır.

2.1. Mehmet Âkif'in Benliğini Oluşturan İlk Tohumlar

Benlik, kişinin kendi varlığını daha yakından tanımasıdır. Bireyin benlik algısı kendi varlığını keşfetmesi süreci olduğundan küçük yaşlardan itibaren başlar ve yaşam boyu devam eder. Mehmet Âkif'in de benliğini fark ettiği çocukluk yaşlarında başlamış denilebilir. İlk olarak kendisine verilen ismin değişmesi ve bir kader tecellisi gibi “bir şeyde sebat eden, direnen” anlamlarına gelen Âkif isminin gelip onu bulması karakterinin oluşması bakımından oldukça önemlidir. Doğduğu şehir, semt, yetiştiği çevre bu ismin sahibinin benliğini kurmasında pekiştireç rolü üstlenmiştir. Buna bir de anne baba davranışı eklenir. Babası Temiz Tahir Efendi'dir. Onun temizlik hassasiyeti oğluna da bir genetik miras gibi aktarılmıştır. Sarsıcı ayrıntılara dayanan gözlemlerinde Âkif, artık bir yetişkin olarak aktarımda bulunurken, büyüklerinin temizlik anlayışının ona nerelerin eleştirilmesi gerektiğini gösterdiğine işaret eder:

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;
Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su!
Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak
Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklıyacak
Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;
Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
Kafa orman gibi, lâkin, o bıyık hep budanır;
Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır:
Tertemiz yerlere kipkirli fotinlerle dalar;
Kaldırımından daha berbâd olur artık odalar;
Örtü, minder bulanır hepsi, bakarsın, çamura (s. 355).

Babası Tahir Efendi, evinde çok merhametli bir babadır. Sabahları çocuklarını doyurmaktan zevk alan hatta onların saçlarını tarayan, okula hazırlıklarına yardımcı olan biridir. Âkif de hayatı boyunca yalnız kendi çocuklarına değil arkadaşlarının çocuklarına hatta bütün mazlum çocuklara şefkat besleyecek, adeta merhameti benliğinin en baş özelliklerinden birisi yapacaktır; zira merhametin, dünyayı dize getirecek güç olduğunu bilir. Her ne kadar henüz on dört yaşındayken babası vefat etmiş, yetim kalmış olsa da ondan gördüğü merhamet bir ömür içinde yaşayacaktır. Görev yaptığı okulda bulunan bir öğrencinin vereme yakalanarak vefat etmesi onu derinden üzer ve “Hasta” şiirini yazar. Bu şiirde yalnız onun başkalarına karşı duyarlılığını değil aynı zamanda dikkatini de görürüz. Çünkü şiirde anlatıldığına göre Âkif hekime hastayı tekrar muayene etmesi gerektiğini söyler. Hatta nasıl muayene edilmesi gerektiğini tarif eder. Çünkü öncesinde bir ihmalin olduğunu düşünür. Nitekim şairin tahmini

doğru çıkar ve zamanında olması gerektiği gibi teşhisi konulmayan genç, ölüme teslim olur.

Âkif, dünyanın kan gölüne döndüğü savaşta ölen bütün gençlere de üzülür. Onun merhameti öyle genişir ki sadece Müslüman gençlerin şehit olması değil Alman gençlerin birilerinin hırsı uğruna toprağa düşmesi de onun yüreğini yaralar. Âkif’in çok küçük yaşlarda yüreğine özellikle çocuklara ve gençlere yönelik bu merhamet tohumlarını atan, iki uç Müslüman ailenin sentezi durumundaki; her haliyle içinde Kuran seslerinin yükseldiği bir evdir. Hatta şiirlerinin genelinde çocuk konusunda daha fazla durduğu da tespit edilmiştir².

İlk örnekleri olan anne ve babasından Kuran-ı Kerim dinler. Böylece dini eğitimi başlar. Bu konuda Âkif ilk din terbiyesini evde, mahallede ve okulda aldığı telkinlerle edindiğini söyler. Annesi ibadet eden ve günahlardan kaçınan bir hanımdır. Ayrıca çocukluğundaki bu iklim onu Kuran-ı Kerim’le küçük yaşlarda tanıştırmıştır. Önce Kuran okumayı öğrenmiş, sonra Kuran’ı ezberleyip hafız olmuştur. Benliği gibi şiirinin kaynaklarının başında da kutsal kitap vardır. Yirmi iki yaşındayken yayınladığı “Kur’an’a Hitap”³ adlı ilk şiirinde de bunu doğrular:

Ey nüsha-i cân-ı ehl-i dinin!
Ey nâsîh-ı şân-ı münkirinin!

beytiyle başlayan yirmi sekizlik beyitlik bu uzun şiir,

Pirâye-i hâfızam sen oldun
Sermâye-i hâfızam sen oldun.
Sensin hele ey kitâb-ı a’zam
Hâşâ buna hiç tereddüd etmem
Dünyada refik u hem-zebânım
Ukbada muîn ü müste’ânım

diye devam eder.

² Abide Doğan, Mehmet Âkif’in çocuklarla ilgili şiirleri üzerine yaptığı çalışmasında şairin merhametini, hassasiyetini farklı örneklerle açıklar ve şöyle der: “Âkif on beş yaşında babasını kaybetmiş, babasının ölümünden sonra az bir gelirle, maddi imkânsızlıklar içinde, hayatın zorluklarına göğüs germeye çalışarak yaşamıştır. Evlerinin iki defa yanması da sıkıntılarını pekiştirmiştir. Gerçek hayatta yaşadığı bu olumsuzluklar onun eserlerine de yansımıştır. ...Gerçek hayatta düşündüklerini gerçekleştiren Âkif, manzumelerinde de kimsesiz, yetim, hasta, fakir, eğitime, bakıma ve yardıma muhtaç çocuklara yer vererek toplumun dikkatini bu çocuklar üzerine yöneltmeye çalışmıştır. Çocuğun aile ve toplum için önemini de vurgulamış; geleceğin temsilcisi ve ümidi olarak gördüğü çocukların; hür, eğitimli ve manevi yönleri geliştirilmiş bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir” (2015, s. 192).

³ Bu şiir Mehmet Âkif’in yirmi bir yaşında yazdığı bir şiirdir. *Safahat*’ına almamıştır. 1895 yılında *Mektep* dergisinde yayımlanmıştır.

Önce *Sırat-ı Müstakîm*'de sonra *Sebilürreşad*'da yayımlanan makalelerinde, şiirlerinde de ayetlerden alıntı yapar.

Her çocuğun dünyası, evidir. O evde gözlemledikleri benlik kurulumunda silinmez izler bırakır. Âkif'in evi; duvarlarına ayeti kerimelerin sesleri sinen, içinde merhametin kol gezdiği, samimi duygularla dolu bir evdir. Bu içtenlik şairin en çok şiirlerinde yakalanır. Yazdıklarındaki samimiyet nedeniyle değil dostları, Âkif'le taban tabana zıt düşünenler bile onu övmüştür. Nazım Hikmet, bu nedenle Mehmet Âkif için “Âkif, inanmış adam” (Ran, 1965, s. 71) der. *Safahat*'ının ilk şiirinde okura benliğinin yapı taşı olan samimiyet için şair;

Bana sor sevgili kârî, sana ben söyleyeyim
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım
Bir yığın söz ki, samimiyeti ancak hüneri
Ne tasannu bilirim, çünkü ne sanatkârım (s. 5)

diye seslenerek kendini tanıtır.

Bir çocuğun benliğinin şekillenmesinde evi kadar yaşadığı çevre de etkilidir. Âkif'in büyüdüğü semt ve civarında yalnız ilimle ilgili insanlar değil, sporla ilgilenen kişiler de vardır. Onları görerek, onlara imrenerek büyüyen şairin sporla ilgilendiği bilinir. Spor, Mehmet Âkif için yalnız zinde bir vücut değil canlı ve eylemci bir zihin demektir. Güreş, yüzme ve yürüme en sevdiği sporlardır. Gençliğinde yağlı güreşe çalışmış hatta kispet giyerek Çatalca'nın köylerinde güreş dahi yapmıştır. Öğrenciyken katıldığı gülle atma ve yüzme gibi bazı yarışmalarda birinci olmuştur. Âkif'in yüzmeye karşı ilgisi hakkında da arkadaşı Ali Rıza Uğur, “O, denizi gördü mü, biz de onun yüzdüğünü görürdük” diyerek çok özlü bir şekilde durumu açıklar. İstanbul Boğazını yüzerek geçmiş, hayatının her döneminde yürüyüşe çok önem vermiştir. Çok uzun mesafeleri bile yürüyerek gider. Uzun yıllar kalacağı Mısır'da da bu alışkanlığını devam ettirir. Yakın arkadaşı Eşref Edip o yıllarla ilgili şu anıyı aktarır:

Âkif, İslâm dünyasında tanınmış bir şahsiyettir. Onun için Mısır ileri gelenleri, zaman zaman davet edip kendisi ile görüşmekte, davetlere katılmaktadır. Yalnız Mısır ekâbirinin konaklarına yaya gidilmemektedir. Mutlaka otomobille, hem de özel otomobille gidilmesi âdettendir. O güçte olmayanlar önde gelenler içine giremediği gibi, yaya gelenler de kapıdan içeri alınmamaktadır. Ömer Tosun Paşa, Âkif'in saygı duyduğu, hürmet ettiği namuslu birisidir. Onun için davetini kabul eder. Ama özel aracı da, kiralayacak gücü de yoktur. Zaten öteden beri yürümeyi sevmektedir. Davetli olduğu konağa varınca, Berberî kapıcılar, böylesine bir davete yaya davetlinin gelip giremeyeceğini bildikleri için içeriye almaz, “adam yerine koymazlar”. Kapıcılarla konuşurken, sesi duyan biri koşu koşu gelerek üstadı içeriye alır. Paşalar kendisini karşılar. Ömer Tosun Paşa, özür beyan eder. Gönül adamı, durumu iki cepheden de iyi bilen Abbas Halim Paşa, işin farkına varmıştır. Gülererek: “Âkif Bey, neye otomobile binmedin?” der. Lâtife herkesi neşelendirmiştir (Eşref Edib, 1962, s. 223).

İlgi duyduğu bir başka spor güreştir. Ata sporu pehlivanlık onun için önemlidir. Güreş, “bünyenin fazileti” olarak kabul ettiği bir spordur. Aynı mahallede yaşayan Kıyıcı Osman Pehlivan; güreşi, çocuk Âkif’e sevdiren kişidir. Aynı zamanda ölene kadar dostlukları devam eder. Mithat Cemal, Âkif’in ölümünden sonra ziyaretine gittiği pehlivandan aktardığına göre Osman pehlivan, Âkif’i çocukluğundan beri tanır. Mahallenin en küçüğü bile olabileceğini söylediği Âkif’in kendisine ilgisinin ve sevgisinin farkındadır. Osman pehlivanın sözünü dinleyen çocuk Âkif, ondan kendisine, iri yapılı bünyesine, kuvvetine güvenerek, pehlivanlığı öğretmesini ister. Pehlivanlık öğretilir. Ancak bu meziyet karşısında Âkif’te Osman pehlivana okuma yazma öğretecektir. Ancak, maalesef okuma yazmayı Osman öğrenemediğini itiraf eder (Kuntay, 2020, s. 172-174).

Mehmet Âkif, şiirlerinde bile güreş tutanları över. Ancak onun övgüsü güreşten ziyade sporun kişilere kazandırdığı ideal benlik içindir.

Daha ilk elde boşansın mı alınlarından ter,
O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter
Baktım: Altından o bir çifte perişan bağrın,
Soluganlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
Hele çok sürmiyerek dördü de cansız düştü.
İki biçâre serilmiş, yatıyorken yerde,
“Kalkın artık!” dediler, lâkin o derman nerde!
Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;
Orta, baş, hepsi de bunlar gibi avareydi (s. 337).

Arkadaşlarına çok değer veren Âkif de onların yeteneklerini fark edip haklarını teslim eder. Yine Mithat Cemal, Âkif’le bir sohbetlerinde şairin, Osman Pehlivan için Namık Kemal’in ümmisi kabul edilebilecek bir kişi olduğunu, onun kadar vatanını sevdiğini söylediğini anlatır. Hatta Osman pehlivan iki rekât namaz kılmadan hiçbir güreşe tutuşmamış biridir (Kuntay, 2020, s. 172). Âkif, böylesi hassasiyetleri olan bir kişiden güreşi öğrenir. Zaten güreşçileri “içki bilmez”, “fuhuş tanımaz” kişiler olarak bildiğinden onları çok sever. Şiirlerinde de böylesi gençliği över.

Âferin, doğrusu, cevherli çocuklar, belli!
İftihâr etmeli gördükçe bu gürbüz nesli (s. 400).

Âkif, inanışında bile kendisini ve gençliği atalete sürükleyecek, yavaşlatacak akımlardan hoşlanmaz. Hatta onları en ağır dille eleştirir.

Edebiyata edepsizliği onlar soktu,
Yoksa din perdesi altında bu isyan yoktu:
Sürdüler Türk’e “tasavvuf” diye olgun şırayı;
Muttasil şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı! (s. 323).

Kısaca Mehmet Âkif'in benliği küçük yaşlardan itibaren oluşmaya ve muhitiyle şekillenmeye başlamıştır. O, sağlam şahsiyetli, korkusuz, eğilmez, bükülmez ancak gerekli olduğu durumda sonuna kadar alçak gönüllü, elindekiyle yetinmesini bilen, namerde tenezzül etmeyen bir kişidir.

2.2. Âkif'in Çalışkanlığı, Akılcı ve Eleştirel Zihni

Mehmet Âkif'in bir diğer benlik özelliği de çalışkanlığıdır. Çok küçük yaşlarda Kuran-ı Kerim'i öğrenen, hafız olan Âkif; aldığı bütün eğitimlerde de başarılı olur. Öğretmenlerinin sözünü dinleyen, sorumluluklarını bilen bir öğrencidir. Daha ortaokuldayken öğretmenleri tarafından fark edilen bir öğrencidir. Fatih Merkez Rüşdiyesi'nden Hoca Kadri adlı Türkçe öğretmeni, lisan itibarıyla Âkif'in üzerinde çok etkili olmuştur.

Âkif çalışkan olduğu kadar mantıklı ve sorumluluk sahibi bir gençtir. Mantık onun şahsiyetinin en temel özelliklerindedir. Henüz öğrenciyken babasının vefat etmesi üzerine aile sorumluluğunu taşıması gerekir. Siyasal bilgilerin üst öğretimine başlamış olsa bile birkaç arkadaşıyla oturup konuşurlar ve iş imkânı elde edecekleri başka bir okula geçiş yaparlar. Bu okul bilindiği gibi Halkalı Baytar Mektebi'dir. Mantık sahibi biri olarak ve ailesinin sorumluluğunu üstlenerek gittiği ve dört yıl okuyacağı bu okul ona bilimin kapılarını aralar. Bilim demek; mantık, disiplin demektir. Okuldaki hocalarından Rıfat Hüsametdin Paşa (1862-1921), öğrencisi Âkif'e örnek olur. İlmine ve sohbetine hayran olduğu bu hocadan dönemin ileri bilimsel gelişmelerini dinler. Çünkü Hüsametdin Paşa, Paris'te Pasteur'dan ders almış, öğrendiği bilgileri Baytar Mektebi'nde uygulamış bir kişidir. Pasteur'un bütün insanlığın faydasına yaptığı işler Âkif'i etkilemiştir. Dolayısıyla Âkif, çalışkan olmanın yalnız kendisine ve ailesine fayda sağlamak için istenen bir haslet olmaması gerektiğini kavrar. Çalışkan insan yaptığı doğru işlerle milletine ve elbette insanlığa da katkı sağlar. Aklı erdiği zamanlardan beri bunu biliyor olsa da Baytar Mektebi modern bir eğitim-öğretim kurumu olarak onu başka bir çalışma şekliyle tanıştırır. Deneysel bilimler, gözlem, mantıklı sonuçlar bulmak önemlidir. Zaten duygusal dünyanın bir ürünü sayılan şiirinde bile hakikati göstermeye gayret eden Âkif, Baytar Mektebiyle günlük işlerinde de realitenin çizgisinden ayrılmaz. Sezai Karakoç bu konuda şunları söyler:

Âkif, okulda, seçtiği branş çerçevesinde, tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme, olanı olduğu gibi gözlemeye alıştı. Ve hayat ve sanatı boyunca bunu uyguladı. Baytar mektebinden sonra meslek hayatı başlar. Laboratuvar ve mektep bilgisi, bizzat tabiat ve memlekette pratik alana götürülür. Tabiatın patolojisinden cemiyetin patolojisine geçmek artık bir mizaç ve zihin yapısı, bir ülkü meselesi, o günün havası içinde bir gün meselesidir. Müspet bilgi, eşyada "şimdiki zaman"ı gözler (1979, s. 13-14).

Ancak Âkif'teki bilim sevgisi, Batı özentisi kabul edilmemelidir. Âkif, taklit etmeyi de taklit edenleri de sevmez. Batı medeniyeti konusunda da akılcı tavrını

sürdürür. “Alınız ilmini Garb’ın, alınız san’atını /Veriniz hem de mesainize son süratini” (s. 170) diyen şair ilim, sanat ve günlük hayat tarzında dikkatli olmayı seçer ve öz benlikten kopulmaması gerektiğini söyler. Bu dengeyi tutturmanın yolu çalışmaya ara vermemektir. Onun şahsiyeti, tembel insana tahammül edemez.

“Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk!/ Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk” (s. 186) mısraları yalnız çalışkanlığa, üretkenliğe değil aynı zamanda ilimde önder olacak faaliyetlere de vurgu yapar. “Yer çalışsın, gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur” (s. 26) diye seslendiği şiirinde de bir zorunluluktan bahseder. Aksî durum yani sorumluluktan kaçmak, tehlikeli karakter özelliklerine götürür insanları. Bu konuda Âkif, bir insandaki yanlış tevekkül anlayışının tehlikesini dile getirir:

Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun.
Sonunda birde tevekkül sokuşturup araya
Onunla çevirdin zavallı dini maskaraya (s. 229)

Yukarıda tanımlanan tevekkül algısı Âkif’in şahsiyeti için oldukça zıt bir özelliktir. O çalışarak, hak ederek, çabalayarak kazanmanın önemini bilir. Bu anlayışı dini konularda da aynıdır.

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevla ecir-i hasin iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmiil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Huda vekil-i umurun değil mi? Keyfine bak! (ss. 229-230)

Tevekkülün kavram olarak doğru tanımlanmaması ve yanlış uygulanması onun en kızdığı şeylerdendir. Aydınlarla iş düştüğünü bilir fakat tembellikle savaşıyor. Âkif bunun sebeplerinden birini, işini tam yapmayan okullar ve öğretmenler olarak görür. Âkif, her konuda eleştirel bakış açısına sahip bir insandır. Tevekkül konusundaki sert uyarılarının ardından eğitim konusunda da zaman zaman umutsuzluğa düştüğünü zannettirecek mısralar yazar:

Pek uzun boylu hesap etme, nedir mesele ki?
Herkesin bildiği şey: Medrese, bir, mektep iki.
İşte arz eyliyorum zat-ı fazilânenize:
İkisinden de hayır yok bu şeraitle bize (s. 356)

Şairin aslında bu şiirde kastettiği şey umutsuzluk değil çare arayışına dönmektir. Onun eleştirel bakışı çözüm odaklı bir anlayışla ilerler. Âkif, eğitim meselesi

üzerinde dururken aynı zamanda milletin eğitim, öğretim ve mekteplerle ilgili görüşünü ve muallimleri açıkça eleştirir.

Ne hamiyetsiz (milli onur ve haysiyetsiz) adamlar, ne sorumsuz babalarız ki, mevcut mekteplerimizi işe yarar hale getirmek yahut yeniden adamakıllı müesseseler yapmak tarafına hiç yanaşmıyoruz da istikbalimizi teşkil edecek evlatlarımızın, ciğerparelerimizin terbiyesini o istikbalin hayalinden bile ürken birtakım yabancılara bırakıyoruz! Zengin, orta halli, züğürt elhasıl hepimiz mektepsizlikten, hepimiz maarifsizlikten şikâyet ediyoruz, fakat hiçbirimiz bu derdin çaresini bulmak istemiyoruz. “Yedi bacanak gidiyorlarmış, saatlerce süren sükût canlarını sıkılmış. ‘bir adam olsa da lâf etssek!’ demişler”. Biz de tıpkı böyleyiz. Milyonlarca insan bir yere toplanmışız. ‘Ah bir sâhib-i hayır çıksa da çocuklarımız için mektep açsa diyoruz (Düzdağ, 2002, s. 52).

Ertuğrul Düzdağ’ın aktardığı bu cümleleriyle konu hakkındaki görüşünü ortaya koyar. Ayrıca şu mısralarında da “Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler/ Ulema vahy-i İlahi’yi mi bilmem, bekler?” (s. 154) diyerek herkesi bu sorumluluğa ortak eder.

Öğretmenlerin nasıl olması gerektiğini anlatırken aynı zamanda ideal insanda olması gereken şahsiyet özelliklerini de anlatır.

Muallimim diyen olmak gerekir; imanlı,
Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı (s. 244).

Eğitimin esas unsuru öğretmenken, kendi okul yıllarından kalan hatıralarla konuyu herkesin meselesi yapmaya kararlıdır. Çünkü milleti zilletten kurtaracak olan ilim kapısı okullardır. Kendisi de bir zamanlar çektiği çileleri hep bu gaye etrafında kutsallaştırır.

Koca bir nahiye titreştik, odunsuz yattık;
O büyük mektebi gördün ya, kışın biz çattık.
Kimse evladını cahil koymak ister mi ayol?
Bize lazım iki şey var: Biri mektep, biri yol?
Niye Türk’ün canı yangın, niye millet geridir;
Anladık biz bunu, az çok senelerden beridir (s. 354).

Şair, uygulamalı bilimlere önem verir. Kendi hayatında da yaşayarak öğrenmenin farkındalığını yaşamıştır. Her Türk gencinin örnek alabileceği kişilerin hayatını, Pasteur gibi, bilmesini ister. Yalnızca kitap üzerinde kalan eğitimin faydasını ancak uygulamayla çoğaltacağını “Nazariyeye boğulmakla geçen ömre yazık/ Ameli kıymetidir kıymet-i ilmin artık” (s. 167) mısralarında dile getirir.

Mehmet Âkif’in bilimden beklediği şey insanlığa faydasının olmasıdır. Maddi manevi fayda getirmeyen ilimden kaçır. Ona göre;

Ulum-u hazırdan beklenen menafi’dir.
Demek, birincisi ilim: hayata nafi’dir.

O halde bizimkiler sadre hiç değil şifa.
Fünun-u müsbeteden istifademiz menfi (s. 300)’dir.

2.3. Âkif’in Cehalet Düşmanlığı

Cahillik ve tembellik Âkif’in en sevmediği huylardır. Aşırı tevazu da kibir kadar sevmediği bir davranıştır. “Çünkü ona göre ‘aşırı nezaket’ insanların gizleme gereği duydukları, bir taraflarını örtmeye çalıştıkları bir davranış gibi görünüyordu. Onun gözünde fazla nazik adam gizli adamdı” (İmamoğlu, 1991, s. 329). Riyakârlık konusu da Âkif’in hassas olduğu konulardandır. “Özellikle, riyakârlık dini konularda olursa, Âkif hiç kabına sığmayan bir tavır içine girerdi. Yeni tutulan bir hizmetçinin evlerinden öteberi çalıp kaçmasından sonra, evdekilerin; ‘bu hizmetçi ne Müslüman kadındı, üç aylar orucu da tutuyordu’ demeleri üzerine iyice kızan Âkif’in ‘Onun üç aylar orucu tuttuğunu bana söyleseydiniz ben onu bir gün evimde tutmazdım’ dediği bilinmektedir. Bu onun dini istismar edenlere ve dindar görünerek insanları kandırmaya çalışan kişilere olumsuz baktığını, onları hem insanlara hem İslam dinine zararı dokunan riyakâr kişiler olarak gördüğünü ortaya koymaktadır” (İmamoğlu, 1996, s. 49).

Mehmet Âkif’in benliği her türlü sömürüye karşı çıkar. Ne ülkesinin ne inancının ne söz söyleme hakkının sömürülmesine razı olur. Cehalet de ona göre en büyük sömürü aracıdır. Yakın arkadaşlarının tanıklıkları gibi, yazdıkları da Âkif’in cehaletten nefret ettiğini gösterir. Dini kullanarak insanların sömürülmesini de istemez. Hatta bilimsel ölçütlere yer vermeyen birtakım tedbirleri anlamlı ve doğru bulmaz.

Milli şairin yaşadığı yıllarda dünyayı etkileyen salgına karşı tavrı da cehaletle mücadele örneğidir. 1908-1910 yılları arasında yaşanan kolera salgını sırasında, *Sırat-ı Müstakim* dergisindeki köşesinde okurdan gelen mektupları cevaplayan Âkif’in eline bir mektup geçer. Akif’in “Hasbıhal” köşesinde 17 Kasım 1910’da yayınlanan “Koleraya Dair” başlıklı başyazısıyla bu mektuba verdiği cevapta önce mektup yayınlanır sonra kendi görüşünü açıklar. Mektupta bir zamanlar memlekette kolera, veba gibi hastalıklarda idarenin fedakârlık yaparak hafızlar tuttuğu ve her tarafın devrettirildiği söylenir. Bu bilgidен sonra o tarihlerde yaşanan koleraya karşı böyle bir tedbir alınmamasından şikâyet edilir ve *Sırat-ı Müstakim* dergisinin hükümete ulaşarak yine böyle dindarâne usulü ihya etmesini tavsiyede bulunmasını böylelikle büyük bir hayır işlenmiş olacağı söylenir. Âkif bu mektubu okuduktan sonra üşenmez ve köşesinde cevap verir. Verdiği cevabi metin, okul sıralarında başlayan bilimsel anlayışına uygun olduğu kadar benlik yapısına da uyan bir metindir. Âkif cevabında şöyle söyler:

Evet, böyle bir eski usul vardı, lakin hiçbir vakit dindarâne değil idi! Hükümet-i sabıka [Sultan II. Abdülhamit ve istibdat hükümeti], mevkiini tahkim için millete savlet eden felâketlerden bile istifade etmek isterdi, yoksa sâri hastalıklara karşı nizamât-ı sıhhiyeyi tamamiyle tatbikten başka bir tedbir olmayacağını pekâlâ bilirdi. Yıldız’da yüksek sesle tilavet edilen

Buharîler hastalığı def etmek için değil, sadedil halkın hissiyât-ı diniyesini okşayarak huluskâr bir padişaha ihlas celb etmek için idi... İyice bilmeliyiz ki gerek münferit gerek sâri ne kadar hastalık varsa izalesi için tababetin tavsiye edeceği tahaffuzî, şifaî tedâbirden başka yapılacak bir şey yoktur⁴.

Yine bir başka taassubu engellemeye çalışan davranışı da gazetede yazısında şöyle anlatır:

Üç gün evvel Bayezit'ten Fatih'e doğru gidiyordum (...) Kendimi sol tarafa atıp kurtulmak istedim. Göğsüm Osman Baba Türbesi'nin parmaklığına çarptı. Fena halde canım yandı. O acının tesiriyle 'yol ortasında da mezar olur mu, bu ne maskaralık?!' demiş bulundum. Vay efendim, derhal sağdan soldan itiraz sesleri yükselmeğe başladı! Garibi neresi, işin içine yine şeriat bahsi karıştırdık... Zavallı şeriat! Kimlerin elinde, hem ne gibi işlere alet olduğunu biliyor musun? Allah aşkına olsun biz daha ne zamana kadar şeriatı üzerimize çökmüş bir kâbus, karşımıza çıkmış bir umacı tahayyül edeceğiz? Dünyanın en kalabalık bir caddesinin ortasında bir ölü yatmış, gelip geçen dirilerin hayatı üzerinde adeta tasarruf ediyor! Yahu şu mezarı kaldıralım desen derhal kıyametler kopuyor, şeriatın müsaadesi yoktur, ne yapıyorsun? deniliyor. Demek bizim o mülevves hükümet-i sâbıkamız Müslümanlığı şekl-i aslîsinden o kadar çıkarmış ki hâlâ simayı hakikisini tanıyamıyoruz; hâlâ bir emr-i hayra teşebbüs edeceğimiz zaman sakın şeriat buna mâni olmasın, demek istiyoruz - İyi amma Osman Baba'yı kaldırmak için ne yapmalı? Pek kolay. Evvelâ parmaklığı, sonra taşları kaldırılır, daha sonra başındaki ağaçlar kestirilir. Bu işler bitince zemini düzeltilip bırakılır. - Vâkıa aklen böyle. - Hayır efendim şer'an da böyle⁵.

Âkif gibi dini bütün bir kişinin bu tutumuyla dini ötelediği anlamı çıkarılamaz. Yazısında Âkif, insanların günlük hayatını zorlaştıracak bir şeyin dini bir emir gibi algılanmasını istemediğini söyler. İslamiyet'in insanlardan beklediği; birbirlerinin hayatını kolaylaştırmaktır, zorlaştırmaktan kaçınmaktır. Âkif bunu uygulamak ister.

Şairin benliği, her durumda bilimden yana olduğunu ilan eder. Şiirlerinde de bunun aksi olan tavırları ve görünüşleri eleştirir. Çünkü onun inancı, bilimin öncülüğünü kabul eder; mümin insana zamanın dışında kalmayı yakıştırmaz.

Müslüman, elde asâ, belde divit, başta sarık;
Sonra, sırtında, yedek şaplı beş on deste çarık;

⁴ Mehmed Âkif, "Hasbihal: Koleraya dair", *Sırat-ı Müstakim*, V/115, s. 178, 15 Zilkade 1328/4 T. sâni 1326. Sultan Abdülhamit'in harp, hastalık ve musibetlere karşı Buharî ve Şifâ okuması / okutması konusunda bk. Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri - Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı, haz. M. Metin Hülagü, İstanbul, Pan Yay., 2003, ss. 139, 338 vd. (Metnin kıymetine yakın bir seviyede neşredilmeyen bu günlüğün üçüncü baskısı biraz daha vasıflıdır; İstanbul, Timaş Yay., 2010).

⁵ Mehmed Âkif, "Hasbihal", *Sırat-ı Müstakim*, V/107, s. 38 (18 Ramazan 1328/9 Eylül 1326).

Altı aylık yolu, dağ taş demeyip, çiğneyerek
Çin-i Mâçin’deki bir ilmi gidip öğrenecek (s. 353).

Onun Müslüman tipi zihninde böyle çizilir. İhmal edilen yıllar ancak böyle telafi edilebilecektir:

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi’suları.
Aynı menba’ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada (s. 404).

İman ile ilmi birbirinden ayırmaz. Kendi karakterinde bütünlediği dünyanın hakikatleriyle inancın gücünü başkalarında da, bilhassa din adamlarında görmek ister. Böyle olması durumunda hayal ettiği dünya gerçekleşecektir. Ancak bu konuda karşılaştığı örnek kişiler, şairi hayal kırıklığına uğratmıştır. Davasını takip eden ancak ilimle alakadar olmayan kişilerin topluma önderlik yapamayacağını bilir. Gençlere önerisi olan Asım tipine verdiği öğüt tam da kendi benlik özelliklerine uygundur:

Ben... baban... sonra Melek... Tutturamazsın ne desen...
Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma’rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım (s. 403).

Âkif’in şahsi hayatında menfaat peşinde koşmadığı, değişik hikâyelerle bilinen bir gerçektir. Vatani için fedakârlıktan çekinmediği gibi Asım’a önerdiği ilim yolundan da kaçmaz.

2.4. Âkif’in Adalet Anlayışı

Mehmet Âkif adildir. Özellikle hürriyetini engelleyen adaletsizlikten hoşlanmaz. Kendisi de adil olmaya özen gösterir. Çünkü inandığı dinin, bir insanda beklediği en baş özellik adalettir. Zarar göreceğini bilse bile her türlü sonuca katlanarak adil olmaktan vazgeçmez, zalimin yanında olmaz. “Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmmamak,/ Kendi âsûdeyse, dünya yansa başkaldırmamak” (s. 274) onun yapmayacağı davranıştır. Hz. Peygamber’in “Haksızlık karşısında susan, dilsiz şeytandır.” hadisine gönülden bağlı olan Âkif, muhatabından da bunu bekler.

Mehmet Âkif ne kendisine yapılan haksızlığa razı olur ne de yakın arkadaşlarına yapılan yanlışları kabullenir. “Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,/ Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim” mısralarındaki samimiyeti, hayatındaki örnekler ispatlar. Memurluğu ve hocalığı sırasında çeşitli gerekçelerle okulla ilişkisi kesilen arkadaşlarının maruz kaldığı haksızlık sonrasında hem Ziraat Nezaretindeki hem de Darülfünun’daki görevinden istifa

eder. Çünkü arkadaşlık önemlidir. Selam alıp verme edepten olduğu kadar karakter yapısındanadır. Şairin nazarında, bunu yapmayanlar insan dahi sayılmaz.

Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.
Bir selâm ver be herif. Ağzın aşınmaz ya... Hayır,
Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır (s. 355).

Âkif sağlam bir benliği öyle önemser ki sık sık yaptığı medeniyet karşılaştırmalarında olduğu kadar insan tanımlamasında da sert eleştiriden yanadır:

Su mühendisleri gelmişti... Herifler gâvur a,
Neme lâzım bizi incitmediler zerre kadar;
İnan oğlum, daha insafli imiş çorbacılar!
Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü
Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü!
Ne içen vardı, ne seccadeye çizmeyle basan;
Ne deyim dinleri bătılsa, herifler insan (s. 355).

Dostlukta vefalıdır, sözünde durur. Fatim Gökmen Hoca'nın bir hatırası onun ne kadar sözünün eri olduğunu, iddia ettiklerini yaşamında örneklediğini ispatlar. Fatim Gökmen, Âkif ile evde sohbet etmek için sözleşmiştir. Âkif bu olayı şöyle anlatır:

Bir gün Vaniköyü'ne gitmiştim. Bizim Beylerbeyi'nden yürüye yürüye. Fatim Efendi davet etmişti de onun için. O gün bir parça yağmur yağıyordu. Hoca gelmeyeceğimi sanmış, ahabına gitmiş, ertesini gün geldi; güya özür dilemeye... Yağmurmüş da benim gelmeyeceğimi sanmış da... Bilmem ne. O gün kendisine şunu dedim:
- Hoca hoca bak bana, söz ancak ölüm yatağında olursun da yapamaz halde bulunursun, o zaman tutulmaz (Erişirgil, 2017, s. 111).

Mehmet Âkif, sözünü tutmayanlara insan nazarıyla bakmaz. Yalan nedir bilmez. Ertuğrul Düzdağ, onun her sözünün doğru olduğunu ve yalan söyleyenlere çok kızdığını söyler (2002, s. 178). Bu hali insanlar hakkında kolay hüküm verdiği ve dostlarını çabuk gözden çıkardığı anlamına gelmez. O birine hele ki dostlarım dediği kişilere 'gerçek değer' dedi mi (Hafız Emin gibi özü sözü doğru) onun her haline de katlanır (Erişirgil, 2017, ss. 61-65).

"Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu" mısraı tek başına, şairin benliğinde adaletin ciddi bir tamamlayıcısı olduğunu gösterir. Çalışkanlığın, cömertliğin çatısı bu yönüdür. Döneminde fikren uyuşmadığı kişiler bile onun bu yönünü vurgular. Zıt düşüşü kişilere tavrı hakkında Hasan Basri Çantay:

Âkif Bey'in çatmaları müdafaa vaziyetinde idi. Yoksa o kendiliğinden kimseye çatmazdı. Kanaatlere hürmet ederdi. Kendi kanaatinde bulunmayan birçok dostlarıyla ölünceye kadar ahabça yaşadığına bütün yakınları şahittir. Çünkü Üstad bir ilim adamı idi, fikir adamı idi. Şahısların aleyhinde konuşmaz, gizli emeller, ihtiraslar takip etmezdi" diye anlatır.

Bakış açısı itibariyle birbiriyle tamamen farklı olan Ahmed Ağaoğlu’da şairin ölümünün ardından Âkif için “Hemen ilâve edeyim ki aramızdaki bu tezdad, ona karşı içimden derin bir hürmet beslememe hiçbir zaman mâni olmamıştır. Bunu kendisine hiçbir zaman söylemedim. Fakat ben onu seciye sahibi, dürüst, doğru, merd, özü ve sözü tok bir Türk muharririne yakışacak, açık sözlü bir şahsiyet olarak tanırdım ve Türkler arasında bu seciyede adamların çok olmasını pek arzu ederdim (2020, s. 87) demiştir.

Mehmet Âkif adalet anlayışını saygı, vefa ve duyarlılıkla harmanlayarak merhametle sunar.

2.5. Âkif’in Cömertliği

Şairin en belirgin özelliklerinden biri de cömertliğidir. Onun hakkında çok bilindik hikâyelerden biri, yokluk yıllarında sergilediği cömertliğini daha net ortaya koymak için yeterlidir. Âkif, Baytar Mektebi’nde sınıf arkadaşı olan arkadaşı İslimyeli Hasan Tahsin Bey ile çok iyi anlaşır. Bu iki arkadaş çocukça bir heyecanla aralarında sözleşirler. Anlaşmaya göre eğer biri diğerinden önce vefat ederse, diğeri yani hayatta olan, daha önce ölenin ailesine bakacak, onların geçimlerini sağlayacaktır. Hasan Bey, Edirne Baytar Müfettişi bulunduğu sırada 1910 yılında vefat eder. Âkif’se sözünde durur. Arkadaşının üç çocuğunun bakımını üzerine alır. Bu çocukların büyüğü olan Cevdet’i, Baytar Mektebi’nde okutur. Mehmet Âkif’in büyük oğlu Emin Ersoy, hatıralarında, bu çocuklardan biri olan Süheyla hakkında şunları söylemiştir:

Süheyla Hanım isminde bir evlad-ı manevîsi de ablalarım ile birlikte (Ankara’ya) gelmişti. Bu kızcağızı küçüklüğümde öz hemşirem sanırdım. Hasan Tahsin Bey namında babamın pek samimi arkadaşlarından bir zatın kızı olan Süheyla Hanım’ın pederi ölmüş, babam da bu çocuğu evimize almış, onun tahsil ve terbiyesi ile bizzat alakadar olmuş, netice Süheyla ablam Darülmualimât’ı ikmal ettikten sonra Darülfünun’u dahi bitirmişti. Ben alfabeysi ve ilk tahsilimi ondan öğrendim (Ersoy, 2010, s. 55).

Aile içinde oldukça benimsenen yetim çocuklar, artık ayırt edilemeyecek kadar ev ahalisidir. Yokluk yıllarında kendi çocuklarının geçimini zor sağlarken başkasının çocuklarına bakması şairin ne kadar iyi niyetli, sözünün eri biri olduğunu da cömertliği kadar ispatlar. Öyle ki o çocukları incitmekten dahi korkar. Yakın arkadaşı Mithat Cemal bir gün evlerini ziyarete geldiğinde çocukların yaramazlığı karşısında onları uyarır. Mehmet Âkif, Mithat Cemal’e çocukların kim olduğunu anlatır ve onlara ses etmemesini ister.

Şairin cömertliği yalnız elindekileri paylaşmasından ileri gelmez. Âkif gözü gönüllü tok bir insandır. Milli Mücadele yıllarında Ankara’ya davet edilir. Ancak ne ailesini yanında getirecek imkânı ne de Ankara’da geçimini sürdürececek denli parası vardır. Ankara ayazında sokakta karşılaştığı bir garibanın “üşüyorum bana yardım et” demesi karşısında çıkarıp paltosunu verir. İstiklal Marşı’nı yazdığı

günlerde de aynı imkânsızlıkla boğuşmasına rağmen verilen ödülü reddeder ve ödülün, kız çocukların eğitimi için çaba harcayan bir kuruma verilmesini sağlar.

Mehmet Âkif kendi ihtiyaçlarını söyleme konusunda ne kadar gururluysa eksiklerinin yüzüne vurulmasını da aynı şekilde istemez. Ankara'nın kışında Tacettin dergâhıyla meclis arasında gidip gelmesi gerektiği günlerde sırtına giyecek paltosu bile yoktur. Soğuğun şiddetini artırdığı günlerde bazen, Baytar Şefik Bey'in paltosunu ödünç alır. Böylesi bir yoklukta kendisine verilen mükâfatı kabul etmemesi üzerine, arkadaşı Şefik Bey latife yollu, “Keşke parayı kabul edip bir palto alsaydınız” (Erişirgil, 2017, s. 331) der. Ancak bu latife ona pahalıya patlar. Âkif, bir süre Şefik Bey'le konuşmaz.

Âkif, Mısır'da ailesiyle kaldığı yıllarda da kendileri karınlarını zor doyururken Abbas Hilmi Paşa tarafından gönderilen kurbanı kesip orada okuyan Türk öğrencilere dağıtır. Öğrencilere herkesten fazla değer verir. Ezher'deki Türk Revakının müderrisi olan İhsan Efendi, bu kurban bayramını anlatır:

Hilvan'da bahçesi geniş bir evde oturan şaire, Abbas Paşa, “yeri varsa kurban göndereyim” diye haber gönderir. “Göndersin bir feddân yerim var” der. Bundan sonra yaptığı önemlidir. Kendisi zaten neredeyse yarı aç yaşayan Üstad, kurbanı kesip, aile boyu yiyelim demez. Medreseye gelerek, İhsan Efendi ve gurbetçi talebeleri davet eder. Hep beraber evine giderler. Bayramlaşıp kurbanı keser, yiyip-içerler. Üstat, o gün çok neşelidir. Gençliğindeki pehlivanlığından, güreş âleminden, İstanbul'un eski bayramlarından bahseder. Hatıralar nakleder, şairler okur, güzel fıkralar anlatıp misafirlerini şenlendirir (Eşref Edib, 1962, s. 222).

2.6. Âkif'in Yenilikçi Yönü

Mehmet Âkif, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında dünyaya gelir. O doğduğunda devlet, son yüzyılının neredeyse tamamını Batılılaşma çabalarına ayırmıştır. Batılılaşma çöküşten kurtuluş olarak takip edilen bir yol olsa da yeniliklerin farkında olmak, aslında çağın zorunluluğudur. Âkif de inandığı doğrulardan sapmamak şartıyla yeniye asla sırtını dönmez. Hatta her zaman daha iyiyi arar. Klasik dini eğitim almış olması, modern bilimle tanışması onda çelişki oluşturmaz. Hayatı dini ve beşeri bilimlerle örülmüş bir sentezdir. Öğrendiği diller hem Doğu'yu hem Batı'yı tanıma gayretindedir. Yalnız onları okumakla kalmaz, dünyayı da öğrendikleriyle yorumlamaya, yenileştirmeye çalışır. Bu özellik onun yenilikçi yönüdür.

Âkif özellikle Batı'nın ilkeli, disiplinli önerilerini dikkate alır. İslamiyet'i doğru anlamaya ve anlatmaya çalışarak Batı'nın çalışma hayatında uyguladığı ilkeleri Müslümanlarda görmek ister. Türk milletinin içinde bulunduğu sorunları da bilim adamı titizliğiyle çözümlenmeye gayret eder. Sorunu bulup teşhisi koyması ve iyileşmeyi sağlamak için öneriler sunarak harekete geçmesi ancak Mehmet Âkif gibi bir şahsiyetin yapabileceği davranış modelidir.

Onun önerilerinde din belirleyici bir unsurdur. Ancak Âkif’in şahsiyetini şekillendiren din; özüne uygun bir şekilde bütünleştiren, geliştirendir. Bu nedenle dinin, ilerlemenin ve çağın gerçeklerinin önünde engel olduğunu düşünen kişilerin fikirlerine ve kurtuluş yollarına katılmaz. Asrın gelişmelerini yakalayacak adımların milli ruha, heyecana ve milli menfaate hizmet etmesini de bekler. Milletinin faydasına olmayacak şeyleri sevmez. Sanatını dahi milletin bağımsızlığı için şekillendirmesi bundandır.

Âkif aynı zamanda, yaşadığı yılların mücadele gerektiren zor zamanlarına karşın, daha küçük yaşlarda sporla kurduğu bağ gibi ilerleyen yaşlarında musikiyle de ilgilenir. Güzel sanatlara meraklı, musikiyi seven bir kişidir. İlgisi arkadaş çevresini oluştururken de belirleyicidir.

O, Hafız Emin (Âkif’in ‘gerçek değer’ diye nitelendirdiği kişilerden) delaletiyle Neyzen Tevfik’i buldu, artık musiki çalışıyordu....Neyzen, Çukur Çeşme’deki Ali Bey hanına taşınmıştı. Âkif, sabahları erken saatte, Sarıgül’deki evinden çıkarak, vaktinde işine yetişebilmek için koşarcasına oraya gidiyordu... Âkif aylarca bunu yaptı (Erişirgil, 2017, s. 48).

Neyzen Tevfik’le günlük yaşantı alışkanlıkları birbirine benzemese bile Âkif’in insan görüşü onu Neyzen’den uzaklaştırmaz. Üstelik ‘ney’ derslerini ondan alır. Müzik konusunda Avrupalı sanatçıları takip eder. Mehmet Emin Erişirgil onunla ilgili şu anıyı aktarır:

Bir gün keman virtüözü Macar Charles Berger, Şerif Haydar Paşa’nın köşküne (Çamlıca’da) gelmişti; Âkif’te davetliler arasındadır. Berger, kemani ile konser verir. Ertesi hafta aynı gün Berger gene köşkte, Âkif’te yine davetliler arasındadır. Âkif bu virtüöz’e ‘geçen hafta, “Bach’ın Choconne’nunu çalmıştınız; gene lütfeder misiniz? Diye ricada bulunur. Âkif, bir hafta önce çaldığı o kadar beste içinde Bach’ın eserini nasıl ayırt etmişti” Berger, Âkif’in istediği parçayı bir kez daha çaldı (2017, s. 49).

Yaşadığı dönemde karşılanmayan ihtiyaçlar için sağlam idareciler bekler.

Sâde sen gösteriver “işte budur kubbe!” diye;
İki ırgadla iner şimdi Süleymâniyye.
Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,
Bir Süleyman daha lâzım yeniden bir de Sinan (s. 356).

İmarın önemini kavramış idareciler kadar sabırlı insanlar da bekler. Çünkü bazen bir ömrün harcanacağı işler vardır. Âkif’in faydalı yenilikler uğruna yılmaz bir karakter taşıyan bünyesi, boş laf etmektense bol ter dökmenin kıymetini vurgular.

Kuru lâftan ne çıkar Tıngır elek, tıngır saç...
Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!
-Ama kul neyle mükellefti ki, tevfik ile mi
Hiç değil, sa’y ile; Tevfik? o: Hudâ’nın keremi.
Sarıl esbâba da çık işte tarîk işte refik;

Ne vazifen senin olmazmış, olunmuş tevfik
 Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
 Bin çalış gâyen için, bir kazan ömründe yeter (s. 377).

2.7. Âkif'in Milliyetçiliği

“Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felaketine” (Ersoy, 2006, s. 259) diyen Mehmet Âkif, ait olduğu milletin hayatını, bağımsızlığını kendi hayatından üstün tutmuştur. Milletinin geçmişten bugüne bağımsız yaşadığını bilir. Bu nedenle son yılların işgallerinin insanları yıldırmasını kabullenmez. Milletin bilinçlenmesi için uğraşır, didinir. Bu uğurda çabalamayanlara kızar.

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
 Çekmediğin kalmadı, uslanmadın.
 Çiğnediler yurdunu baştan-başa,
 Sen yine bir kere kımıldanmadın! (s. 265)

diye şiirlerinde dile getirdiği bu durumu ayrıca şöyle anlatılır:

Âkif'in sevmediği insan tipleri epey çoktu. Bir gün arkadaşı Âkif'e: ‘En çok hoşlanmadığınız kimdir?’ diye sorar. Âkif: ‘Vatan hesabına on parası geçmemiş, bir damla kanı dökülmemiş, bir hizmet sebk (evvelce bir hizmet) etmemiş olduğu halde ağzını memleketin temiz kan damarlarından birine yamayarak emmekte bulunan serseri tufeyliler (asalaklar) yok mu, işte en sevmediğim bunlardır’ diye cevap vermiştir (İmamoğlu, 1991, s. 331).

Türk milleti, Müslüman ülkelere önderlik yapabilecek kudretteyken insanlardaki vurdumduymazlık canını sıkır:

Desen bin kere insanım kanan kim? Hem niçin kansın?
 Hayır, hürriyetin, hakkın masun oldukça insansın.
 Bu hürriyet, bu hak bizden bu gün ahenkli çalışma ister:
 Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter (s. 414).

Âkif'in bağımsızlıkta ısrarı yalnız milletin fitratına uygun düşmesi nedeniyle değildir. Bu önemli bir gerektir. Ancak Âkif, Kuran'dan ilhamını alan Müslüman olarak özgür olunmayan bir memlekette dinin de tam anlamıyla yaşanamayacağını bilir:

Yok mu? Sizlerde vatan namına hiçbir duygu!
 Düşmeden pençesinin altına istikbalin,
 Biliniz kadrini hürriyetin, istiklalini.
 Hâkimiyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
 Yoksa onsuz ne şu vatan kalır İslam'a, ne din... (s. 161)

Şairi iyi tanıyan arkadaşlarından Hasan Basri Çantay'la bu konuda şu önemli gözlemleri aktarır:

Evet, ona tam bir İslam şairi diyebiliriz. Kuvvetli, imanlı, ateşli bir İslâm şairi, fakat Türk daima başta olmak şartıyla. Dört lisanı edebiyatıyla bilen Âkif, Türk olarak yazdı, Türk olarak düşündü, Türk olarak yaşadı ve nihayet Türk olarak öldü. “Âkif’in bir vak’asını hatırlarım: İlk milli kaynaşma ve savaşlarda üstat Balıkesir’e gelmişti. Onun samimi arkadaşlarından biri Gönen’e teşkilat kurmaya gitmişti. Avdetinde (dönüşünde) o arkadaş dedi ki: ‘(.....) ler Türklere cefa ediyor, milli teşkilatı boğmaya çalışıyorlar’. Âkif’in o zaman hiç düşünmeden, kükreyerek verdiği cevap şudur. ‘Orada bir Türk Ocağı açınız, mücadele ediniz’. Âkif’in beraberinde İstanbul’dan gelen bir zat: ‘Üstat, sizi Türkçü görüyorum’ demek istedi. Âkif’in ağızından alev gibi şu kelimeler çıktı: ‘Ya ne zannediyorsunuz? Türk’e hiçbir kavmin horoz olmasına tahammül edemem (Kabaklı, 2006, ss. 10-11).

Ölmez eseri İstiklal Marşı’nda tanımını yaptığı hür yaşamış olan ve hakka tapan milletin hak ettiği şey istiklaldir. Ertuğrul Düzdağ Âkif’in, “Ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil” (2006, s. 230) dediğini söyler.

Şair, uzaklardaki ata topraklarına “O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak” (s. 153) diye seslenir. Anadolu coğrafyasındaki Türklüğün izini “Bir zamanlar biz de millet hem nasıl milletmişiz/Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz” (s. 191) diyerek anar. Millet olma bilinci onda, İslam ülküsüyle perçinlenir. İslam’ın öncüsü millettir. Türkiye’ye İslam’ın son ve en güçlü kalesidir (Gündüzalp, 2008, s. 61) ona göre. Aşağıdaki şiirde bunu yüksek sesle haykırır:

Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer’i Mübin.
O bir-kaç hayme halkından cihangirane bir devlet,
Çıkarılmış, bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet... (s. 71).

Onun şahsiyetini besleyen kaynaklar ve geliştiren unsurlar, Türk gençliğinin de faydalanması gereken şeylerdir. Zaman zaman geçmişe gider, tarihi kahramanları örnek gösterir:

Nerde Ertuğrul’u koynunda büyütmüş obalar
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar
Hani bir şanlı Süleyman Paşa Bir kanlı Selim
Ah, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim! (s. 335)

Şair, geçmişe bağlanıp kalmaz fakat ‘gelenin keyfi’ şeklinde şiirinde bahsettiği umarsız tutumu da dikkate almaz. Tarih onda ağacın kökleridir. İki üç balta darbesiyle köklerinden kopmayacağını bilir. “Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak/ Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak” mısralarındaki *edvâr-ı faziletleri* diye kastedilen, doğrudan kendi benliğinde topladığı özelliklerdir. Bunları hesaba kattığında geçmiş, onun için her zaman hatırlanması gereken bir bağıdır:

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım...
 - Boğamazsın ki!
 - Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
 Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,
 Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa' ilim (s. 358).

“Batı’nın yalnız ilmüne dönün” uyarısını da Âkif’in benliğindeki milli bağlılıkla açıklamak gerekir. Avrupa’nın tarihi vahşetle kazanılmıştır. Oysa kendi toprakları adalet ve merhametin kol gezdiği coğrafyadır. Gaza ve şehadet, devamında saadeti getirir.

Âkif yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi canını ve bütün bir ömrünü, vataniyle özdeşleşmiş milletine fedadan kaçınmayan bir yapıdadır. Tarihin şanlı sayfalarından gurur duyar. Gençlere çizdiği ideal tipinde aynı heyecanla bugüne olduğu kadar düne sahip çıkmasını bekler.

Sonuç

Mehmet Âkif’in hayatı ve şiir örneklerinden yola çıkılarak kendi benlik yapısına ulaşılabileceği görülür. Ortaya çıkan karakter özellikleri yalnız Âkif’in kendini tanımlaması değil aynı zamanda şiirlerinde idealize ettiği Asım tipinin yaygınlaşması için topluma, bilhassa gençlere önerdiği bir kolektif benlik hedefidir. Çünkü sanat şair ve yazarın yeni karakterler kurgulamasını sağladığı gibi kendi benliğini göstermesi bakımından da verimli bir alandır.

Mehmet Âkif’in benliğini oluşturan ilk tohumlar ailesinde ve mahallesinde atılmıştır. Çalışkanlığı, akılcılığı ve eleştirel zihniyle okul sıralarında tanışan şair, bu özellikleri hayatının her aşamasında korumasını becerir. Bireysel gelişiminde cehaleti düşman bilir, cehaletle savaşı en baş vazife kabul eder. Ancak onun cehalet tanımını herhangi bir ırk ya da din ibaresi içermez. Kendinden olmayanın hakkını teslim ettiği gibi milletine mensup olup cehalette ısrar edenleri en ağır dille eleştirir. Adaletli ve merhametlidir. Yalnız maddi varlıklarını paylaşmakta cömert değildir. İlmını, sanatını da insanların yararına sonuna kadar kullanır. Yazı ve şiirleriyle Kurtuluş Mücadelesi’ne giren Müslüman Türk milletinin benlik algısını hatırlatmaya çalışan şair, özellikle Müslüman dünya ile Batı dünyası arasında yaptığı benzetmelerle, hatırlattığı şeylerin önemini örnekler. Müslüman insanın iç dinamikleriyle Türk insanının kahraman ruhunu birleştirir. Bütün şiirlerinde asıl amacının bu olduğunu ve şahsi bir halini yansıtmadığını da tıpkı bir poetika açıklar gibi anlatır. Bu poetika, okura, şairin şahsiyetinin bir devamı olan benlik idealini gösterdiği gibi bu benliğin bütün toplumda uygulanması gereken bir benlik inşası ve çabası olduğunu da ispatlar. Zira kendine dönmeden, saldırgan ve parçalamaya meraklı gözlerin kapatılamayacağı aşıkârdır. Bu ülkü uğruna daha önce defalarca şiirinde övdüğü medeniyeti ‘tek dışı kalmış canavar’ şeklinde tasvir etmekten de kaçınmaz. Çünkü medeniyet

kavramının baskısı altında ezilen bir halk, kendinin farkına varıp mücadele ruhunu taşıyamaz.

Mehmet Âkif; yetiştiği mahalle, spora ilgisi, çalışkanlığı, cehalete karşı oluşuyla çok özel benlik özelliklerini tek kişide toplamıştır. Bu özellikleri daha değerli yapan bizzat hayatında hepsini uygulamış olmasıdır. Şairin, yedi kitabının birleşimi olan *Safahat* adlı şiir kitabında yalnız Türkçe’nin ve aruz vezninin en güzel örneklerini vermemiştir. Aynı zamanda bir dönemin zihin yapısına yönelttiği eleştirilerle beraber, nasıl bir kolektif kimlik arzusunda olduğunu da idealize ettiği karakterlerle göstermiştir. Döneminde Türk milletinin kendine gelmesi ve bir ülkü etrafında toplanması için çalışan –Ziya Gökalp gibi- şairler vardır. Ziya Gökalp ve diğer Türkçülük idealine bağlı şair ve yazarların milleti bilinçlendirme çabasının bir benzeri olarak, farklı bir bilinçlendirme çabası da Âkif’te görülür. Şairin kimliği, yukarıda anlatılan benlik özelliklerinin yansıması mısralarında okunur.

Mehmet Âkif’in idealize ettiği karakterden yola çıkarak önerdiği kolektif kimlik çalışkan, cehaletle mücadele eden, adaletli, cömert, akılcı, çalışkan olduğu kadar eleştirel bir zihne sahip, milliyetçi özelliklerdedir. Gerek yaşayışında gerekse şiirlerinde bu önerisinden hiç şaşmadığı görülür. İdeal benlik yapısında her bir özellik birbirini destekler durumdadır. Çelişki barındırmaz. Dolayısıyla Mehmet Âkif’in kolektif kimlik kurgusunu yalnızca kendi toplumuna faydalı olacak, özlenen, istenen, beklenen nesil önerisi olarak değil bütün insanlığın kaderini belirleyecek ortak bir mit olarak değerlendirmek de mümkündür.

Kaynakça

- Bilgiseven, Â. K. (1982). *Genel Sosyoloji: Kavramlar-Nazariyeler Bünye (Türkiye’de Sosyal Tabakalaşma) Değişme ve Sosyal Gelişme*. İstanbul: Divan Yayınları.
- Burke, P. J. ve Tully, J. (1977). The Measurement of Role Identity. *Social Forces*, 55, 881-97.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Say Yay.
- Çantay, H. B. (2020). *Âkıfname*. İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Doğan, A. (2015). Mehmed Âkif’in Manzumelerinde Çocuk. *Mehmet Âkif Asım ve Gençlik Bilgi Şöleni* (s. 178-192). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay.
- Düzdağ, E. (2002). *Mehmed Âkif Ersoy*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Erişirgil, M. E. (2017). *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif Ersoy* (A. Kazancıgil ve C. Alpar, Haz.). Ankara: Atlas Yayınevi.
- Ersoy, M. A. (1999). *Safahat* (E. Düzdağ, Haz.). İstanbul: Şule Yay.
- Ersoy, E. A. (2010). *Babam Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklal Harbi Hatıraları*. Kurtuba Kitap.

- Eşref, E. (1962). *Mehmet Âkif (Hayatı ve Eserleri I)*. İstanbul: Beyan Yay.
- Gündüzalp, S. (2008). *Mehmet Âkif Ersoy*. İstanbul: Zafer Yay.
- İmamoğlu, A. V. (1991). Âkif'in Hayatından Seçmeler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 324-335.
- İmamoğlu, A. V. (1996). *Mehmet Âkif ve İnanan İnsan*. İstanbul: Ravza Yay.
- Kabaklı, A. (2006). *Mehmet Âkif*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Karakoç, S. (1979). *Mehmed Âkif*. İstanbul: Diriliş Yay.
- Kuntay, M. C. (2020). *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı-Seciyesi-Sanattı*. İstanbul: Alfa Yay.
- Ran, N. H. (1965). *Kurtuluş Savaşı Destanı*. İstanbul: Yön Yay.
- Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yay.